

Traditional musical instruments used in strengthening the national identity of the Macedonian people since 1989

(Традиционалните музички инструменти во функција на зајакнувањето на националниот идентитет на македонскиот народ по 1989 година)

„Анонимните творци на народната поезија го следат отсекогаш, со особено внимание, животот на сопствениот народ, во различни периоди на неговиот развоток, и ги регистрираат, со вонреден усет за ускладување на зборот со мелодијата, речиси сите историски настани...“ (Константинов- Божиновски, 1969:11).

Многубројните напеви создавани во минатото од анонимните талентирани творци и пренесувани по усмен пат допринеле преку пеаниот збор да се зачуваат бројни настани од животот на македонскиот народ. Секојдневните настани од животот биле инспирација народот да создава песни преку кои ги искажува своите чувства опејувајќи ги најубавите мигови од животот, опејувајќи ја работата од која живееле и опејувајќи ја тиранија вршена над него од страна на разните окупатори. Напевите се изведувале чисто вокални или во придружба на некој традиционален музички инструмент кој што бил карактеристичен за регионот во кој се пеело. Традиционалните музички инструменти заземале свое место во голем дел од обредите кои ги негувал македонскиот народ а имале значајна улога и во градењето и зачувувањето на националните чувства. Музичките инструменти како што е гајда, кавал, шупелка, ќемане, тамбура, зурла и тапан, допринеле во градењето на колективното чувство за своето, за нашето, за различното од другите и се своевиден мост помеѓу минатото и денешнината. Употребата на одредени музички инструменти ни овозможува да осознаеме до каде се простира некој народ со исти или слични музички традиции, навики, обреди и минато. Овие би рекле примитивни музички инструменти во минатото биле негувани во руралните средини и можеме да кажеме дека до неодома овие средини беа и најголемите чувари на овој инструментариум.

На почетокот на нашето излагање ќе направиме мала дегресија која ќе го опфати периодот од 1945 година кога Р. Македонија ги дефинира денешните границите како дел од федерацијата Југославија а македонскиот народ доживува нов историски период. Оваа етапа трае до 1991 година кога Р. Македонија излегува од југословенската федерација а по вековните обиди се остварува стремежот на македонскиот народ за сопствена суверена држава. По втората светска војна следува период на масовна индустријализација на поголемите населени места, период кога голем дел од населението ги напушта руралните средини и се населува во поголемите градови кои се во индустриска експанзија. Со напуштањето на руралните средини во кои се негувале традиционалните музички инструменти почнува да се забележува континуирано намалување на нивната употреба.

Традиционалните инструменти продолжуваат да се негуваат во руралните средини а во еден број самите инструменталисти ги пренесуваат и во градските средини каде се населуваат. Традиционалните инструменти продолжуваат да се негуваат во рамките на ансамблите и културно-уметничките друштва во државата и до денес. До раните деведесетти години звукот на овие инструменти можеше да се слушне најповеќе на фестивалите за изворен фолклор, на народни верски собори и на свадби во регионите каде што сèуште се зачувани одредени обреди и на националното радио и телевизија каде исполнуваат исклучиво традиционални напеви. Покрај нивната чисто традиционална употреба тие се вметнуваат и во оркестри составени од инструменти кои се користат во поновата градска инструментална традиција, инструменти карактеристични за западноевропската музика како што се хармоника, кларинет, виолончело, гитара, контрабас, мандолина и други инструменти.

Поновата етапа од македонската историја од почетокот на деведесеттите години носи крупни промени во севкупното политичко и културно уредување. Почнуваат да се истакнуваат бројни материјални и духовни култури вредности кои до овој период на некој начин беа поттиснати или пак занемарени. Како една од алатките на истакнување на она што се вели национални вредности наследени од минатото се случува и една преродба преку нагласената употреба на традиционалните музички инструменти. Во овој период се забележуваат првите обиди на авторите на новосоздадената авторска музика компонирана во духот на македонската музичка традиција да им се даде поголема улога на овие инструменти. Покрај инструментите кои се користеле во градската музичка култура во авторската музика се интензивира и употребата на традиционалните музички инструменти како би се истакнало нивното значење за македонскиот народ.¹ Во своите композиции паралелно со инструментите кои се користат во градската инструментална традиција авторите додаваат и по некој од традиционалните инструменти со што го оплеменуваат звучниот мозаик. Во овој период македонските автори и аранжери на новосоздадени песни бараат начин да ги побудат националните чувства на македонецот а еден од начините да го постигнат тоа е употребата на традиционалните инструменти. Големо влијание на авторите на новосоздадената песни во нивното компонирање имаат постарите напеви создадени од непознатите творци. Во поглед на присутните жанри во новосоздадените песни авторите за истакнување на дека националните чувства песни во кои се опејува вековната борба за слобода на македонскиот народ и песните кои се дел од свадбените обреди, песни со печалбарска тематика, песни во кои се опејува љубовта кон родниот крај итн. Користењето на традиционални музички инструменти во новосоздадените песни е сè по присутно а преку нив се прави една звучна реминисценција на музичкото вокално и инструментално минато. Како инструментална придружба во

¹ Претпоставуваме дека претходното отсуство на овие инструменти се должи на државната политика и уредување а тенденцијата на приближување на европските културни вредности на некој начин изнуди запоставување на традиционалните музички инструменти и покрај нивната голема национална вредност за македонскиот народ.

оркестрациите на овие песни се употребува хармониката, гитарата, виолината, кларинетот, контрабасот и други инструменти но се почеста е и употребата на традиционалните македонски инструменти гајда, кавал, тамбура, зурла, тапан и други. Употребата на традиционалните музички инструменти во песните компонирани во духот на македонската традиција на некој начин ги воскреснува овие инструменти без разлика што се појавуваат во едно друго инструментално опкружување на инструменти кои не се од ова поднебје а нивната звучност е поразлична од традиционално воспоставената перцепција.

Со развојот на музичката свест одредени автори на новосозадена македонска песна прават напори во нивното творештво да вметнат музички мотиви кои асоцираат на старата македонска песна прилагодувајќи ги мелодиските движења во рамките на воспоставените традиционални норми. Од музички аспект забележуваме дека кај некои песни се задржани природните карактеристики на традиционалните инструменти а кај некои е искористена само звучната боја на инструментот. Кога овие инструменти звучат во нивниот природен регистар нивниот тембар ја отсликува реалната димензија а кога се користат во за нив несвојствени тоналитети, се намалува нивната автентичност.

Од овие причини ние ќе се обидеме да бидеме објективни и во продолжение ќе опфатиме неколку новосоздадени песни во кои се застапени традиционалните инструменти без да навлегуваме во детали како би ја разобличиле нивната вредност или би го девалвирале трудот на авторите. Чувствуваме потреба да нагласиме дека голем дел од овие песни со текот на времето се обнародиле губејќи го статусот на „авторска“ песна. што се должи на прифатеноста од страна на македонското население. Опфатените песни нема да ги делиме според нивниот жанр и според нивната популарност туку по тоа што во нив прозвучуваат традиционалните инструменти кои на самите песни им даваат еден архаичен призвук. Сметаме дека со употребата на традиционалните инструменти авторот прави обид преку звукот на овие инструменти да ги побуди националните чувства кај слушателите без разлика на кој жанр припаѓаат компонираните песни. Произнесените песни се по случаен избор а во нив е застапена родољубива и свадбарска тематика како и песни поврзани со заминувањето на печалба. Најнапред ќе произнесеме неколку песни кај кои националните чувства се истакнуваат преку употребата на традиционалните инструменти и преку е нагласена родољубивата тематика во пеаните стихови.

Првото позабележително звучно претставување надвор од традиционално воспоставените норми на инструментот кавал и тапан се појавува во почетокот на деведесеттите години.² Една од првите песни во која се среќаваат традиционалните инструменти кавал и тапан е песната „Бисер балкански“ од интерпретаторот Гоце Николовски изведена на фестивалот за новосоздадени песни „Фолк фест Валандово“ во 1990 год. Во оваа песна кавалот и тапанот го враќаат слушателот во минатото давајќи и национален призвук на песната а пеаниот стих е со изразена родољубива содржина за

² Во произнесувањето на песните нема да се движиме според годините на објавување бидејќи предмет на нашата елаборација не е хронолошки приказ на појавата на песните.

обединување на распарчената македонска територија. Карактеристичниот вовед, инструменталниот дел припев и соло импровизацијата на кавал во оваа песна од почетокот на деведесеттите години остануваат да звучат кај бројни генерации се до ден денес претставувајќи и неформален химна на македонскиот народ (<https://www.youtube.com/watch?v=Jz5d2v4T3Vs&index=1&list=RDJz5d2v4T3Vs>).³ По појавата на оваа песна употребата на традиционални инструменти во новосоздадените песни почнува котнинуирано да се зголемува. Следуваат бројни песни во кои се употребуваат традиционалните инструменти, песни кои се изведуваат на фестивалите за новосоздадени песни но и надвор од нив од страна на бројни интерпретатори на народната песна. Во песната со родољубива тематика „Вардаре Пирин кај ти е“ исполнета од Гоце Касаповски носечка улога има кавалот кој се јавува во припевот и рефренот. Во оваа песна кавалот звучи во неговиот природен опсег без да се надминуваат неговите технички можности со што на самата песни и внесува традиционален призвук

(<https://www.youtube.com/watch?v=uXZnCajTuDs>).

Зурлата и тапанот се инструментите кои на некој начин се најексплоатирани во новосоздадените песни од различен жанр. Песната „Една мисла имаме“ исполнета од Војо Стојановски кај слушателите буди патриотски чувства за една дамнешна неостварена желба на македонскиот народ а тоа е за спојување на трите дела на географската територија Македонија во еден дел. Во оваа песна преовладува моќниот вовед на зурли и тапан кој потоа продолжува во првиот дел од припевот во текот на целата песна (<https://www.youtube.com/watch?v=-ZFdNrS3-HA>). Во оваа песна зурлата се движи во својот природен опсег што уште повеќе го потенцира нејзиниот карактеристичен продорен и моќен звук, звук кој остаанал во сеќавање кај генерациите кои растеле со звукот на зурлата и тапанот.

Традиционалните инструменти се најзастапени во песните со свадбарска тематика од причина што во минатото со овие инструменти се одвивале свадбените обреди. Нивната употреба во новосоздадените песни е токму со таква намена, овие инструменти да предизвикаат звучна асоцијација на минатото. Во песната „Свадба голема“ од Војо Стојановски зурлата е водечки инструмент. Зурлата го свири карактеристичниот вовед и припевот кои што станаа синоним на секоја свадбена веселба на на целата територија на Р. Македонија. Зурлата свири и во делови од песната а во средниот дел прави импровизација преку која самата песна достигнува кулминација. Зурлата свири припев и во песната „Ете мајко решив да се женам“ од истиот интерпретатор. Во оваа песна се појавува и тамбурата која што го придружува вокалот за време на песната како и гајда која што свири импровизација во средниот дел на песната (<https://www.youtube.com/watch?v=pzoasbl4Rao>).

³ Тргувајќи од тоа што оваа песна се појави во време на осамостојувањето на Р. Македонија и денес преку нејзиното слушање се побудуваат националните чувства кај поголем дел од македонското население кое било тероризирано од многубројни окупатори.

Во следната песна исполнета од Војо Стојановски „Свадба румелиска Дамјане“ зурлата се појавува во вториот дел од припевот и вториот дел од рефренот а пред последното повторување на рефренот, свири мотиви од друга свадбарска песна од истиот интерпретатор. Тапанот е присутен во текот на целата песна (<https://www.youtube.com/watch?v=QQ8862arzTA>). Зурлите имаат водечка улога и во неколку песни на младиот интерпретатор на народни песни Спасен Силјановски. Во песните „На свадба ме канат“ и „Славеј пиле пее“ зурлите го свират припевот и слободна импровизација во средниот дел (<https://www.youtube.com/watch?v=gbZrY31MJ00>; <https://www.youtube.com/watch?v=ZGbcFCGOPMI>). Во песната од Влатко Миладиновски. „Мајко ќе одам јабана“ зурлата го носи припевот и импровизацијата додека строфите се пропратени кавал (<https://www.youtube.com/watch?v=I7sFEummzHE>). Зурлата и тапанот доминираат и во песните „Гурбетчија“ од интерпретаторот Љупчо Антовски и во песната „Пуста да е туѓина“ (<https://www.youtube.com/watch?v=aN6KwNlo8fk>; <https://www.youtube.com/watch?v=M8B3zJDtIq4>). Овие песни започнуваат со вовед на зурла, припев и импровизација во средниот дел. Со сличен редослед зурлата и тапанот се појавуваат и во песната „Лазарополе“ од интерпретаторот Наум Петрески. И во оваа песна зурлата придружена од тапан свири вовед кој продолжува во припев. Во текот на рефренот се појавува и кавалот. Она што е карактеристично во ова песна е иземањето на зурлата во делот на импровизацијата која кога моќниот звук на зурлата се заменува со импровизација на кавал. Тапанот како верен придружник на зурлата е присутен во сите песни каде што се употребува зурлата но и другите традиционални музички инструменти и ги нагласува ритмичките образци карактеристични за македонската музика.

Во поголем дел од новосоздадените песни додека свират традиционалните инструменти забележуваме не користењето на бордунската основа која е главна карактеристика на традиционалната вокална и инструментална македонска музика. Гајдата и зурлата се инструменти кои во нивната природна звучност припаѓаат на бордунскиот тип на инструменти и нивната автентичност е поголема кога се користат со бордунска придружба. Имајќи во предвид дека во овие песни се присутни прогресивни хармонски решенија базирани на класичната хармонија и истите не соодејствуваат со статичниот бордун сосема е опрвдано неговото изоставување.

Користени извори:

Др Христо Константинов-Здравко Божиновски, 1969 „Тука е Македонија“, Заедница за издавачка дејност при НИП „Нова Македонија“ – Скопје, 1970.

Извори од јутјуб

<https://www.youtube.com/watch?v=Jz5d2v4T3Vs&index=1&list=RDJz5d2v4T3Vs>

<https://www.youtube.com/watch?v=-ZFdNrS3-HA>

<https://www.youtube.com/watch?v=pzoasbl4Rao>

<https://www.youtube.com/watch?v=QQ8862arzTA>

https://www.youtube.com/watch?v=A4_xep_iITc

<https://www.youtube.com/watch?v=klzJ7j0Ukd0>

<https://www.youtube.com/watch?v=ZGbcFCGOPMI>

<https://www.youtube.com/watch?v=gbZrY31MJ00>

<https://www.youtube.com/watch?v=qRqtmgcJBoI>

<https://www.youtube.com/watch?v=RM1evV1FA3Y>

<https://www.youtube.com/watch?v=aN6KwNlo8fk>

<http://youtube.com/watch?v=NqXJE4Mx0C0>